

Wprowadzenie

Wartości leżą u podstaw rozmaitych postaci makro- i mikrostruktur społecznych, jak również tworzą tkankę relacji społecznych między jednostkami, które są depozytariuszami wartości. Człowiek jest wartością i życie społeczne jest wartością, skupiają się wokół wartości, które je spajają oraz integrują. Nie ma ani życia społecznego, ani życia jednostek poza światem wartości. Dyskusje i spory wokół treści wartości oraz sposobów ich upowszechniania są zawsze sporami o człowieka i kształty tworzonej przezeń kultury.

Studia nad wartościami i wokół wartości prowadzone są w perspektywie różnych założeń filozoficznych, wymiarów teoretycznych oraz metodologicznych. W syntetycznym ujęciu zagadnienia te przedstawiam w pierwszym rozdziale książki. Wartości stanowią centralne kategorie socjologicznych analiz życia społecznego; jego struktur i procesów. Socjologiczne badania nad wartościami i wokół wartości zawsze należą do ważnych, a zarazem atrakcyjnych poznawczo oraz aplikacyjnie tematów.

Treści i formy wartości, hierarchie wartości, orientacje na wartości, postawy wobec wartości, sposoby ich konstruowania, przypominania oraz aktualizowania w praktykach życia codziennego stanowią nie tylko o kostiumach kulturowych całych społeczności, ale także o specyficznych i niepowtarzalnych profilach osobowości społecznych poszczególnych jednostek. Wartości są „fundamentami dobrego społeczeństwa”¹. Wśród nich wymienia się między innymi: godność, lojalność, miłość, odpowiedzialność, pracowitość, prawość, przyjaźń, przyzwoitość, solidarność, sprawiedliwość, szacunek, uczciwość, wolność, wrażliwość, współpracę, zaufanie, życzliwość.

¹ Nawiązuję tu do tytułu książki przygotowanej pod redakcją Małgorzaty BOGUNI-BOROWSKIEJ pt. *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2015.

Przytoczoną listę wartości podstawowych można w różny sposób uzupełniać i konfigurować. Pewną ilustracją takich możliwości są wyniki badań prezentowanych w tej książce. Socjologiczne badania empiryczne, uwzględniające szerszy górnośląski kontekst kulturowy, przeprowadzone zostały w Zabrzu, u progu pandemii. Sam wybuch pandemii oraz jej przebieg zmodyfikowały plan realizacji projektu badawczego, a przede wszystkim wpłynęły na kierunek socjologicznych analiz wyników badań oraz ich interpretacji. Projekt badań, których drobną część stanowi moje opracowanie książkowe, wpisany jest w wieloletni program multidyscyplinarnych badań, zainicjowany przez prof. Antoniego Barciała, historyka z Uniwersytetu Śląskiego. Ich rezultatem są monografie miast Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z wyraźnie wyodrębnioną obszerną częścią socjologiczną. W roku 2012 ukazało się dwutomowe dzieło poświęcone Katowicom, a w roku 2016 – Sosnowcowi². W socjologicznej części tych monografii uwzględniona jest między innymi problematyka orientacji na wartości mieszkańców badanych miast, co znalazło odzwierciedlenie w tytułach rozdziałów wspomnianych monografii³.

Obecnie trwają prace nad przygotowaniem monografii Zabrze. Socjologiczne badania terenowe zostały zrealizowane metodą wywiadów kwestionariuszowych w roku 2019. Zbiorowość badana, dobrana wedle kryteriów celowo-losowych, uwzględniających płeć i wiek respondentów, obejmowała 323 osoby mieszkające w różnych dzielnicach miasta. Rezultaty badań złożonych z uwagi na swoją problematykę, a także rozległość podejmowanych zagadnień są opracowane przez zespół socjologów skupionych wokół prowadzonego przeze mnie, nieistniejącego już Zakładu Socjologii Wiedzy w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zostaną one w skróconej formie opublikowane w planowanej monografii miasta.

Prezentowana książka nawiązująca do autorskiej części wspomnianych badań stanowi socjologiczną interpretację postaw wobec wybra-

² Katowice. *Środowisko, dzieje, kultura, język i społeczeństwo*. T. 1 i 2. Red. A. BARCIAŁ, E. CHOJECKA, S. FERTACZ. Katowice, Muzeum Historii Katowic, 2012; Sosnowiec. *Obraz miasta i jego dzieje*. T. 1 i 2. Red. A. BARCIAŁ, A.T. JANKOWSKI. Sosnowiec, Muzeum w Sosnowcu, 2016.

³ Dla przykładu w tomie 2., w części 7. monografii Sosnowca zatytułowanej *Współczesny obraz miasta i jego mieszkańców* znajduje się rozdział noszący tytuł *Orientacje na wartości – między sacrum i profanum*, który zawiera m.in. artykuły: J. KIJONKA: *Praca i wzory konsumpcji*; A. GÓRNY: *Czas wolny*; W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Religijność w przestrzeni kulturowej miasta*. Podobnie, w monografii Katowic, w tomie 2. w części 8. noszącej tytuł *Orientacje na wartości – między sacrum i profanum* znajdują się m.in. artykuły: A. KASPEREK: *Praca i wzory konsumpcji*; A. GÓRNY: *Czas wolny*; W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Sacrum i jego świąty*.

nych rodzajów wartości oraz sposobów ich aktualizacji w praktykach życia codziennego. Książka jest podzielona na dwie części. Część pierwsza obejmuje trzy rozdziały, w których prezentowane wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w Zabrzu stanowią pretekst do socjologicznej refleksji nad orientacjami na wartości, aksjologicznymi identyfikacjami mieszkańców miasta oraz kulturą moralną ujmowaną w perspektywie akceptacji wartości moralnych, jak również wymiarów ich relatywizacji. Druga część książki składa się z dwóch rozdziałów. W pierwszym rozdziale skupionym wokół wartości, postaw i praktyk religijnych analizowane są kulturowe wzory miejskiej religijności. Drugi rozdział w nawiązaniu do modelu społecznych ram komunikowania się podejmuje kwestię aktualizacji wartości religijnych i praktyk religijnych w sytuacji „zatrzymywania społeczeństwa” spowodowanego wybuchem globalnej pandemii. Osią organizującą kierunek prowadzonych analiz jest zagadnienie sygnalizowane tytułem rozdziału *Wirtualna parafia*.

Spółczesność *czasów zarazy* cechuje się rozluźnionymi lub nawet zerwanymi więzami społecznymi. Ich sygnaturą są powodowane lękiem *zamknięte drzwi* i *maska* osłaniająca twarz, mająca chronić napotkanych przed zagrożeniem patogenem, potencjalnie obecnym w każdym człowieku. Więzy społeczne podlegają dekonstrukcji, częściowo przenosząc się w przestrzeń wirtualnych relacji, bądź w innych wymiarach zatrzymują się w bezpośredniości oddziaływań, eksponując znaczenie i wartość małych grup społecznych. Przemiany mentalności następują powoli, z różną prędkością, ale ich konsekwencje najbardziej dotyczą światów wartości we wszystkich wymiarach życia społecznego jednostek i zbiorowości.

Pomysł na pisanie książki powstał u początku pandemii, w czasie „pierwszego zamknięcia”. Zaczęliśmy uczyć się wówczas na nowo organizować relacje społeczne, a utrwalone kilkudziesięcioletnim uniwersyteckim doświadczeniem sposoby pracy naukowej czy dydaktycznej zostały radykalnie zmienione. Tu chciałbym podziękować mojemu cieszyńskiemu przyjacielowi ks. prof. Józefowi Budniakowi (UŚ) za codzienne wsparcie i dobry przykład w podobnej jak moja aktywności. Jego książka pt. *Z Janem Sarkandrem w drodze ku pojednaniu* ukazała się w końcu ubiegłego roku.

Wielkie podziękowania kieruję do Pani Profesor Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej, która przyjęła książkę do recenzji i podzieliła się ze mną swoimi ocenami oraz propozycjami korekt.

Za żmudną pracę redakcyjną kolejnych wersji tekstu oraz życzliwość pięknie dziękuję Pani Redaktor Małgorzacie Pogódek.

Panu Dyrektorowi Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego Profesorowi Tomaszowi Nawrockiemu dziękuję za włączenie mojej propozycji wydawniczej do systemu ewaluacji IS, co skutkowało pozyskaniem środków finansowych Wydawnictwa UŚ.

Mojej żonie Danusi wyrażam wdzięczność za stworzenie komfortowych warunków domowych umożliwiających skupienie się na pisaniu i za cierpliwość wobec mojego nieustannego ślęczenia przy biurku.

Książkę dedykuję naszym Dzieciom, a przede wszystkim Wnukom, których wymienię według kolejności ich pojawiania się na świecie: Mikołajowi, Julii, Wiktorowi, Danielowi, Anieli, Filipowi, Mii – z życzeniami, by Ich przyszłe losy ominęły czasy zarazy.